

Rahvusvaheline õigus on konfliktiohus väikeriigile strateegilise tähtsusega

Lauri Mälksoo

Eesti peab Venemaa potentsiaalse agressiooni valguses mõtlema ka võimalusele, kuidas rahvusvahelises õiguses Moskva argumente agressiooni õigustamiseks ümber lükata.

Viimasel ajal on palju arutletud, kas Venemaa võiks pärast Ukrainat mõnda NATO riiki sõjaliselt rünnata ja kui, siis mitme aasta pärast võiks see tõenäoliselt juhtuda. Räägitakse eelhoiatusest ja otsustatakse, mida NATO riigid relvastuse ning sõjamoona osas peaksid juurde hankima, et eeldatavat ajaakent targasti ära kasutada.

Siiski ei tuleks taolisest võimalikust stsenaariumist X mõelda üksnes militaarses võtmes. Igasugustele potentsiaalsetele agressiivsete sammudele eelneksid nõuded, mille vaidlusteema oleks rahvusvaheline õigus ja selle rikkumise süüdistused. Seetõttu omandab rahvusvaheline õigus, vaatamata kõigile oma puudustele, väikeriigi jaoks konfliktiaegadel strateegilise tähtsuse. Isegi kui konflikt peaks arenema sõjaliseks, püüaks agressiivsete kavatsustega riik seda kõigepealt õigustada ja raamistada rahvusvahelise õiguse „arsenali“ abil.

Üheks õppetunniks on, kuidas Moskva valmistab ette kallaletungi Ukrainale. Muuhulgas omandas keskse rolli ajalugu – näiteks president Vladimir Putini kurikuulus artikkel, kus ta püüdis tõestada, et venelased ja ukrainlased on ajalooliselt „üks rahvas“. 24. veebruaril 2022 alanud rünnaku eel haaras Venemaa erinevate rahvusvahelise õiguse argumentide järele nagu (alusetud) genotsiidisüüdistused Ukraina vastu ja väide, nagu takistaks Ukraina venekeelsete ukrainlaste enesemääramisõigust.

Et Ukraina on saanud Venemaaga mõõtu võtta juba alates 2014. aastal, oli Kiiev sõja puhkedes kohe valmis ka ennast juriidiliselt kaitsma. Muuhulgas arenes sellest välja käimasolev ÜRO Haagis asuva rahvusvahelise kohtu vaidlus, kus Ukraina nõuab kuulutada alusetuks Venemaa väide ja sõjaõigustus, nagu oleks Ukraina oma rahva osa vastu toime pannud genotsiidi. Relvastuse ja sõdimise kõrval omandab agressiooni ohvri jaoks keskse tähtsuse ka strateegiline hagemine (ingl k *lawfare*).

Eesti jaoks on üheks õpetajaks ajalugu. Juba Liivi sõja eel 1550. aastatel üritas Moskva tõstatada tegeliku ajaloolise aluseta „Tartu maksu“ teema. 1700. aastal Põhjasõda alustades viidati nii tsaar Peetrile Liivimaal osaks saanud solvangutele kui ka Liivimaa Rootsile jätnud lepingute ebaõiglusele. Üldiselt on Vene rahvusvahelise õiguse ajaloos tuvastatav tendents, et kui tekivad revisionistlikud kavatsused, siis varasemate kokkulepete austamine, *pacta sunt servanda*, lükatakse tseremoonitsemata kõrvale.

Balti riikide jaoks on praeguses geopoliitilises olukorras ülioluline järgida juriidilise mõtte ja nõuete arengut Venemaal. Et üldsuund näib olevat 1917. a lõppenud Vene impeeriumi mõõdutundetu ülistamine ja idealiseerimine, peab olema valmis ka erinevateks ajaloost tuletatud argumentideks, ükskõik kui absurdsed need meie seisukohast ei tunduks.

Näiteks juba 2005. aastal Moskvas ilmunud juriidilises monograafias „Nõukogude Liidu lagunemine: rahvusvahelis-õiguslikud aspektid“ väitis autor, et Balti riigid lahkusid Nõukogude Liidust selle konstitutsiooniõiguse norme eirates. Kaugemas minevikus, 1919. aasta Pariisi rahukonverentsi ajal esines Vene valgete üks juriidilisi esindajaid André Mandelštam kirjatööga, milles tõrjus peaaegu kõigi (v.a Poola) rajariikide soovi Vene impeeriumist eralduda. Paraku pole Vene imperialism olnud võõras ka sealsetele demokraatidele. Mandelštam oligi hea näide, kuna 1920. aastatel sai temast teadlasena eksiilis üks esimesi inimõiguste eestkõnelejaid rahvusvahelises õiguses. Samas Vene impeeriumi lagunemisele sõdis ta vastu. Putini mõtlemises on aga meie jaoks ohtlik tendents, et tema poliitiliseks ideaaliks näibki olevat seesama 1917. aastal oma lõpu leidnud Vene impeerium.

Mõeldes Venemaast lähtuvast sõjalisest ohust, tuleb Eestil mõelda laiemalt kui kineetilisele sõjaohule. Me peame põhjalikult ja säilenõtkelt tudeerima, mida väikeriik saab teha rahvusvahelise õiguse formaatides siis, kui teda rünnatakse. ÜRO rahvusvaheline kohus on kindlasti üks organ, mille praktikat peame tähelepanelikult ja võrdlevalt mõtestama – millised argumendid töötavad ja millised vähem. Et alates 2022. aastast pole Venemaa enam Euroopa Nõukogu liige, ei tule see foorum Venemaaga vaieldes enam suuresti kõne alla. Samas üks valdkond, mille abil Venemaa võib tahta oma argumente formuleerida, on inimõigused. Järelikult tuleb pidevalt mõelda ka sellest, kuidas üks või teine poliitika inimõiguste valguses välja paistab; missugust retoorikat kasutada ja missugust mitte.

Prantsuse diplomaat ja jurist Guy de Lacharrière kirjutas omal ajal tuntud raamatu, kus ta arutles riikide juriidilise välispoliitika vormide üle. Tema põhisõnum on, et nendest asjadest tuleb proaktiivselt ette mõelda. Viimane on kõige tõhusam läbi Eesti diplomaatia ja rahvusvahelise õiguse teaduse koostöö.

[Ilmunud ajalehes Postimees 27. jaanuaril 2024](#)